

Vajda Misu

88

Fotó: Kőbányai János

Ujvárosi Emese Születésnap-i köszöntő

„Jobbléti álomra
szenderültem.
Jobb lét? Álom?
Szentül derültem.”

„Elfáradtam, Istenem,
búnyd le végre két szemem.
Majd ha nyílik alkalom,
nyíljon, mint egy tűnt napon.”
(Tandori Dezső)

Mélyen Tisztelt Professzor Úr, Drága Misu!

Meghökkenítő, vagy legalábbis nehezen kezelhető helyzetbe hozott *A szabad ember és a halál* című írásod. Halált emlegetni születésnapon, még ha az a születésnap a nyolcvannyolcadik is, nem ildomos, zavarba ejtő. A szöveg szép és elgondolkodtató,

arról szól, hogy a nyugati ember miért viszonyul máshogy a halálhoz, mint a keleti, mi ennek a különbségnek a filozófiai előzménye, mi az oka, s kik azok a filozófusok, akik a keleti gondolkodásmódot a legjobban megközelítették (Nietzsche, Heidegger). Spinoza *Etikája* a kiindulópont, illetve még őt megelőzve Pascal, aki a végesség miatti kétségbe-

esés ellenszerét a nyúl hajszolásában – figyelmünk elterelésében – véli fellelni. Lecsupasztva a létfeledés, szubsztancia, affektusok és ellenaffektusok bonyolult világát, adott két elmélet az ember halálhoz való viszonyulásáról: a nyugati ember individualitása, létfeledése, gondolkodó és kiterjedt félre való hasadása (Descartes) miatt halálfélelemben él, a keleti ember a nagy egész részének tekinti magát, ezért elfogadja a halált, ezt egy kortárs japán gondolkodó, Nisitani Keidzsi elméletének ismertetésével bizonyítja a dolgozat. Valóban így lenne? Kerülgethetem, mint macska a forró kását, de egyre több kérdés és bizonytalanság fogalmazódik meg bennem. Lehet, hogy hetven-nyolcvan évvel ezelőtt, a világ akkori állapotában, a globalizáció, a digitális kultúra egységesítő hatását megelőzően még valóban így volt. Fernand Braudeltől tudjuk, hogy az emberi természetben, a történelemben, a kultúrában a változások nagyon lassan mennek végbe, a mélyben sokáig megmaradnak az alapszerkezetek. A civilizációs és technológiai változások viszont követelhetetlen gyorsasággal történnek a huszadik és a huszonegyedik században, és ennek a keleti társadalmak ugyanúgy részeseivé váltak, esetenként vezető szerepet játszottak ezekben a folyamatokban (digitalizáció, robotika, mesterséges intelligencia, hálózati kutatások), hatásainak előnyeit és hátrányait feldolgozni voltak kénytelenek. Japánra gondolok, milyen változásokon ment át a második világháború lezárulása óta, amely változások lehetetlen, hogy nem érintették az egyént, az individuumot, hiszen valamennyien az egységes emberi nem tagjai vagyunk. Elképzelhető, hogy a keleti emberben fel sem merül a halálfélelem, a vég miatti szorongás, nem létezik depresszió, nincs alkoholista és drogfüggő? Antropológiai sajátosságunk, hogy nem tudjuk elképzelni a végtelent, nem vagyunk képesek belátni saját megsemmisülésünket, egyáltalán, intellektusunk korlátok közé van szorítva, és ez szerintem (*doxa*) nemcsak az úgynevezett „nyugati emberre”, egy sajátos, csak Nyugat-Európában érvényes kultúrában szocializálódott individuumra korlátozódik, hanem az egységes emberi nemre ugyanúgy érvényes. Földünk bármilyen pontjára született individuum, ha megérteni nem is, de a halált számon tartani, azt félni, ahhoz viszonyulva élni – lásd *halálhoz viszonyuló lét*, Heidegger – igenis képes, a saját hagyományai, kultúrája alapján megalkotott mágiák, mitológiák, vallások, művészetek, filozófiák segítségével. A nyugati ember gondolkodásmódját az ókor görög filozófia és a Biblia határozza meg, amelyeket az orális hagyományból az egyes fonémákat írásjellé alakító alfabetikus jelrendszerrel rögzítettek. A görög-latin ábécé nyilván más

gondolkodásmódot jelenít meg, mint a kínai-japán írásjegyek európai ember számára grafikai szempontból gyönyörű, titokzatos és jóval számosabb jelcsoportja. A két jelrendszer közötti közösséget csak a számok jelenthetik: a héber ábécé betűi egyben számok is, de a keleti írásokról nem rendelkezem annyi információval, hogy bármi érvényeset állíthatnék róluk. Mivel a halálról beszélgetünk, s a halál, állatok, más emberek, vagy akár növények pusztulása, az ember mindennapi tapasztalatához tartozott, lássuk, hogyan magyarázta a Biblia a halál jelenségét? Az 1192 és 1195 között keletkezett *Halotti beszéd és könyörgés* harminckét, latinból színmagyarra átültetett gyönyörű sorában benne foglaltatik dióhéjban az európai kereszténység meséje a halálról: „Hug es tiv latiatuc szumtuchel isa es num igg ember mulhotia ez vermut, isa mend ozchuz iarov vogmuc...”, szóval, az Isten az általa teremtett Ádámot a Paradicsomba helyezte, ahol semmi dolga nem volt, csak eszegetni a finomabbnál finomabb gyümölcsöket, egyetlen fa gyümölcsének élvezetétől volt mindössze eltítva, de sajnos, engedett az ördög intetűinek, és saját kíváncsiságának, s nem megkóstolta? Ezzel vége is lett a Paradicsomban való heverészesnek, örökéletnek, ingyengyümölcsnek, az Úr feldühödött, a munkás világba vetette, és véges életre ítélte. Nem csak magának, de egész fájának „halalutavec”, mondja az archaikus szöveg. Érdekes, a *Halotti beszéd*ben nem Éva a csábító, hanem az „ürdüng”. A Biblia vizualizálására épülő európai képzőművészetben bezzeg nyüzsögnek a szebbnél szebb Évák, gyönyörűséges északi típusok, almányi keblecskéikkel, természetesebb déliek, festik a piktorok szakmányban az Édenkerteket: Eyck, Cranach, Dürer, Bosch, Michelangelo ábrázolják a rajtakapott almamajszólokat, amint megszegyenülten kotródznak a Paradicsomból. A büntetés, a halál – amit kissé súlyosnak találok egy kis almaevésért –, szintén számtalan képi megjelenítésben szemlélhető az európai festészet *Biblia pauperum*ában: a halott Krisztus hátborzongatóan naturális, boncterembe illő ábrázolásait Grünewald, Mantegna, Holbein véste egy életre a tudatunkba. Nesze nektek spektakulum, az engedetlenségért! – nyilatkoztatta ki az Úr, mint egy szörnyeteg. Nézhetjük a kiterjedés attribútumában leledző, tehetetlen testet, már túl mindenben, aki már ami, nem játéka többé az affektusoknak, nem leledzik a gondolkodás attribútumában, már nem szabad. Ez a requiemek mélysége, Mozart *Lacrimosa*-tétele, ez Hádész birodalma. Már nem pulzál a kiterjedt és a gondolkodó kettőség között, itt kezdődnek a bajok, amikor a test feladja ezt a játékot, s nem funkcionál, illetve nagyon is, természeté alakul, humusszá vagy hamuvá, a

szó szoros értelmében porrá. *Memento mori*, mondta a koponya vigyorogva a középkori, még igencsak vidámkodó, kocsmában breugheli módon mulatozó emberiségnek, te is ilyen leszel, gondolj a halálra! Az általam idézett Nisitani Keidzsi szerint, ha jól érttem, pusztán létmódunk változik, visszatérünk az isteni egészbe. Elegáns megoldás, s valóban közel áll Spinoza elgondolásához, miszerint testünk leglényegét Isten ideája az örökkévalóság szemszögéből fejezi ki, mert Isten tartalmazza az örökkévaló, a teljes, a mindenható, a meghaladhatatlan, a megközelíthetetlen fogalmait, a lényegét, a szubsztanciát, s így közel áll a Nisitani Keidzsi által felvázolt keleti teljességhez.

Drága Misu, mélységesen egyetértek az esszé végkövetkeztetésével: emlékeinket és képzeletünket nem adhatjuk a halálfélelem megszűnéséért cserébe. Nem gondolom azt sem, hogy keleti emberként könnyebb szembenézni az élet végességével. A napokban került a kezembe Vilém Flusser *Az ágy* című kis esszékötete (Budapest, Kijárat, 1996, ford. Sebők Zoltán). A címadó írás a tárgyból, a bútordarabból indul ki: „*To bed, to bed: there's knocking at the gate. / Come, come, come, come, give me your hand. / What's done cannot be undone. / To bed, to bed, to bed.*” (Shakespeare: *Macbeth*) Miért is az ágy? Mert ebben a bútordarabban tartózkodunk, lakozunk a legtöbbet, ha betegek vagy fáradtak vagyunk, ide menekülünk, itt születünk, szerencsés (?) esetben itt halunk meg, naponta öt-nyolc órában itt gyakoroljuk az öntudatlanság halálhoz szoktató rutinját, ugyanakkor életünk intimitásának színhelye is ez, itt szeretünk, vannak szép álmaink, de lidércnyomásaink is itt gyötörnek. Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát. Az alvás a halál főpróbája, de ha nem hagynak aludni, abba bele is örülhetünk. Aludni csak külön szobában tudok, ha utazás, vagy más élethelyzet miatt közös szobába kényszerülünk, másnap kialvatlanul ténfergek. Mivel aludni csak egyedül tudok, meghalni is csak egyedül lehet, a születés más, ott anyánk talán örül nekünk, esetleg várnak az érkezésünkre, anyánk vigasztal, hogy elindított a véges lét, végső soron a halál felé, kettőnké a bánat, sírunk mind a ketten. A görög mitológiában az istenek halhatatlanok, az emberek halandók, a halhatatlanság kiváltság és jutalom. Jó lenne halhatatlannak lenni? Az idő, ami bennünk, rajtunk nyomot hagy és végül a halálba pecsétel, szerencsés esetben személyes halált enged megélni – tényleg, lehetséges ilyen, hogy személyes, saját halál? Megélhetjük-e a halálunkat, vagy ez oximoron? Szerintem sokan nem részesülhetnek ebben, akik háborúban, természeti katasztrófában, balesetben lépnek ki az életből, hirtelen, váratlanul. Az mindenképpen

más minősége a halálnak, mintha viszonylagos egészségben töltött élet végén felépíthetjük a hozzá vezető utat, felkészülhetünk rá, áttekinthetjük életünk teljesítményét, számba vehetjük mulasztásainkat, megvallhatjuk bűneinket magunknak és másnak, beláthatjuk tévedéseinket. Gondoskodhatunk leszármazottainkról, bocsánatot kérhetünk és adhatunk. Ami belőlünk örökkévaló, azt átadhatjuk annak, akihez tartozik. Születés, halál, magányos programok akkor is, ha többen vannak jelen. Aki éppen születik, arra talán várnak – nem mindig –, de vár-e bennünket valaki, valami, amikor meghalunk? Hihetünk-e a két-három perces szívmeállítás következtében beállt, az agy vérellátási szünetében keletkezett tudati jelenségeknek? Felfogható-e a halál fordított születés gyanánt, mint ahogy Nadas Péter *Saját halál* című könyvében interpretálja a reanimáció sokkját? A magam hasonló tapasztalatokból leszűrte elképzelése alapján a halált inkább az elalvással állítanám párhuzamba, figyelmeztetve az európai individualitás erejére: a halál is annyiféle, ahányan a kikötőjébe érkezünk. A halál: titok. De olyan titok, ami minden anyaszültére vár, hogy megfejtse. Ezért hatalmas kultusza és kultúrája keletkezett, régészek, történészek, antropológusok, művészettörténészek végtelen sorának beláthatatlan mennyiségű kutatási adatait másolhatnám ide, de minek. Mert ez a felhalmozott, csak digitálisan birtokolható tudás- és adatmennyiség sem menti meg a szegény individuumot attól, hogy halálfélelmét elűzze. Szintén Braudeltől tudjuk, hogy minden korszak társadalma megtalálta a neki megfelelő szorongás elleni szereket, hogy élni tudjon, és ne sülyedjen mély depresszióba: bizonyos növények leveleinek rágcshálásától az alkoholos italokon át a kávék, teák nyakalásáig, a dohányzáson keresztül a kemény drogok fogyasztásáig, nem beszélve a modern gyógyszeripar korszakokat kijelölő, sokféle pirulájáig. Aki pedig még ennél is felkészültebben szeretne e túlvilági társasutazáson részt venni, annak az 1935-ben született Tözsér Árpád *Suttogások sötétben* (Budapest, Kortárs Könyvkiadó, 2021) című kötetét ajánlom, ebből különösen a groteszk, ironikus, olykor melankolikus hangvételű esszéverseket: „Fejünk körül tompa derengés”, „Hogyan készülünk derűsen a túlvilágra?”, „A nem beszélt nyelv”; nem állom meg, hogy leveletem ebből a versből lopott idézettel zárjam: „A túlvilág is nyelv, csak nem beszéljük, igéi / angyalok, szent fái tárgyak.” Sőt, az „Anabázis” című versből, mert annyira ideillik: „...visszavonulsz hát te is a kezdetekhez, melyek csak a Vég örökvakujának fényénél láthatók?” – kérdi magától a szerző, semmi esetre sem ránk vonatkozik ez a kérdés.

Drága Misu, ennyi marhaságot voltam képes az általad felhozott témáról összehordani, és a türelmeddel visszaélni. Bocsáss meg érte, inkább könnyed, derűs szerettem volna lenni, nem mindig sikerül, de van egy titkos receptem: ha túl mélyre sülyyed a kedélyem, akkor meghallgatom Joseph Haydn *Die Schöpfung* című munkácskáját, az garantáltan euforikus hangulatba emel (a stuttgarti Bach-Collegium előadását szeretem legjobban, Helmuth Rilling vezényletével).

Ezzel kívánok még nagyon sok boldog születésnapot!

Mindörökre hálás tanítványod:

Ujvárosi Emese

Post scriptum: ma olvastam a *Műút* online változatában Giorgio Agamben *Studiolo* (Budapest, Kijárat, 2021, ford. Darida Veronika) című könyvéről Somlyó Bálint, a fordító és Nemes Z. Márió beszélgetését Agamben esztétikájáról, az öregedő férfitest festői ábrázolásáról (Bellini, Tiziano, Francis Bacon), ők idézték Agamben gondolatát: „...a tapasztalat végső, de megtapasztalhatatlan tárgya a halál.” Nem beszélve Lanczkor Gábor *Sarjerdőjének* temetői sétáiról.

Czifra György

Hogyan nem lettem filozófus

(Vajda Misunak, születésnapjára)

1975 január vége, Buda. Szőke, hosszú hajú, húsz év körüli fiú siet fölfelé a meredek Gül Baba utca macskakövein. Khakiszínű katonai kabát és farmer-nadrág van rajta, oldalán saját készítésű, fehér vitorlavászon táská. Megáll a többszintes, modern ház előtt, és becsenget. Vörösés szőke férfi nyit ajtót, barátságosan üdvözlö. A kertre néző nappaliban feketével kínálja a vendéget, aki nem szokott ugyan kávézni, de zavarában elfogadja. A házigazdának szintén vállig ér a haja, ami már első találkozásuk alkalmával bizalmat ébresztett a fiúban. Kavargatják a kávé, közben Vajda Mihály – hiszen már kitalálhatták, ki a házigazda – föláll, rágyújt, és az íróasztalon lévő papírhalmok közt keresgél.

Az itt jelenlévők Vajda Mihályt, vagyis Misut, jól ismerik. Tudják, hogy ebben az időben már megírta Husserlről szóló könyveit, majd addig renitenskedett, hogy végül a Filozófiai Intézetből és a pártból is ki lett penderítve. De ki ez a srác, hogyan kerül ő a történetbe? Míg Misu keresgél, igyekszem röviden elmesélni.

Minden azzal kezdődött, hogy a humán érdeklődésű fiú kevés bölcsészdiplomához köthető szakmát ismert. Mivel se tanár, se ügyvéd nem akart lenni, nem volt határozott elképzelése arról, hogy milyen pályát válasszon. Nem így a vidéki állatorvos apának, aki meg volt győződve, hogy a világon a legjobb dolog vidéken állatorvosnak lenni. Fiát mindig

is ebbe az irányba terelte, aki végül engedett a szülői akaratnak. Egyből fölvettek, de idegennek érezte magát az egyetemen, a zömében vidéki származású hallgatók között.

'73 tavaszán nagy változás történt; megismerkedett egy lánnyal, akit M.-nek fogok nevezni. Először a március 15-i tüntetésen látta, a fiú véletlenül keveredett a Petőfi-szoborhoz. Akkor pár szót váltottak csupán, meg is lepődött, mikor M. három hét múlva megkereste. Kiderült, hogy válófélben van, nyolc hónapos kislányát egyedül neveli. Telefonon elkezdett beszélgetésük este a Kárpátia sörözőben folytatódott, reggel már együtt ébredtek a rácsos kiságyból hallatszó sírásra. Az apa indulatos kirohanása a „gyerekes nő” ellen csak olaj volt a tűzre. Nyáron elstoppoltak Dubrovnikig, ősszel már az összeköltözést tervezgették, nem sejtve, hogy erre még várniuk kell két nehéz évig.

A fiú egyre több időt töltött az M.-et és költő évférfjét körülvevő, meglehetősen vegyes társaságban. A házibulikon kérdezőbiztosként dolgozó vagy feketén taxizó egyetemisták, zenészek, állástalan szociológusok, amatőr színészek vitatkoztak művészetről, irodalomról, politikáról. Irigyelte szabadságukat, látszólagos magabiztosságukat, izgatták a kusza párkapcsolatok, vonzotta az értelmiséginek gondolt életmód.

M.-mel 1975-ben

A második év végén szándékosan nem tette le a vizsgákat. Az volt a terv, hogy az így nyert szabad fél évet teljesen a filozófia tanulmányozásának fogja szentelni. Apja válaszként rögtön megvonta tőle minden támogatást. Hősünk a nyarat ennek ellenére ismét Jugoszláviában töltötte M.-mel, majd '74 őszén beköltözött egy olcsóbb újpesti albérletbe. A kertben álló, egyszerű, komfort nélküli kisházon barátjával osztozott, a fűtést a kert végében lévő kerítés föltüzelésével oldották meg, míg le nem buktak. Délelőttjeit az Iparművészeti Főiskolán töltötte mint óradíjas aktmodell, két hervadt kolléganő társaságában. A hölgyek, konkurenciát látva benne, gyakran tettek félhangos megjegyzéseket impozánsnak valóban nem mondható idomaira. A rajzolás nem nagyon szerető diákok között viszont némi presztízst szerzett azzal, hogy kikötötte: csak olyan pózt vállal, amiben tud olvasni. Az olvasást délután a Nemzeti Múzeum épületében lévő Széchényi Könyvtárban folytatta, rendszerint zárásig maradt a meleg olvasóteremben.

Hetekig jegyzetelte Spinoza, Kant, és Hartmann műveit. Fülep Lajos tanulmányain keresztül eljutott

a Vasárnapi Körig, a *Szellem* című legendás, század eleji folyóiratig, abban fedezte fel magának Zalai Bélát. Végül, körvonalazódó hipotéziséhez tudományos igazolást keresve, elolvasott néhány kibernetikai, információelméleti és rendszerelméleti könyvet, majd írni kezdett. A tanulmányt újév után fejezte be. A negyvennyolc oldalas mű interdiszciplináris tudományok episztemológiai analízisével kezdődött, és egy új, filozófiai rendszerelméletnek elnevezett teória fogalmainak bevezetésével és elemzésével ért véget.

Az exférj ötlete volt, hogy a dolgozatról Vajda Mihály véleményét kellene kikérni. Szerencsére a célszemély már az első, rövid utcai találkozáskor érdeklődést mutatott, táskájába csúsztatta a kéziratot, és megegyeztek, hogy egy hét múlva újra találkoznak a Gül Baba utcában.

– Na itt van, megvan! – emeli magasra Misu a keresett iratgyűjtőt. Visszaül, belelapoz a kéziratba. Pár mondatos véleményéből annyi maradt meg a fiúban, hogy – mit ad Isten! – a filozófus valóban elolvasta a művet, mi több, szerzőjét önálló gondolkodásra alkalmasnak tartja.

– Látszik, hogy tudományt akarsz csinálni a filozófiából ezzel a rendszerdologgal, valamiféle tudományt az emberi tudásról. Nem mondom, elég sokat markoltál egyszerre! – fejezi be Misu az értékelést, és fejét oldalt billentve elmosolyodik. – Különben az egy nagy kérdés, hogy mi lenne egyáltalán a filozófusok feladata – merül bele a témába.

Később szóba hozza Zalai Béla kéziratban maradt főművét, ami akkoriban került elő a Szilasi Vilmos-hagyatékából. Felajánlja, hogy dolgozhatnak együtt a német szöveg fordításán. A srác belesápad a felkínált lehetőségbe.

– De hát én annyira jól nem tudok németül, hogy...

– Az nem baj, majd belejössz! A kérdés az, hogy van-e ilyesmire időd. Most mit csinálsz egyáltalán?

A fiúnak olyan érzése támad, mintha már rég ismerne egymást. Felszabadultan mesélni kezd apjával való konfliktusáról, az egyetemről, szerelmével közös terveikről, és végül kiböki, hogy szeretne átiratkozni az ELTE-re, mondjuk filozófia-biológia szakra.

– Szóval állatorvosi... Hát az legalább egy rendes szakma! – mondja Misu komolyan. – Nem tudom, hogy megy ez az átiratkozás, abban nem nagyon tudnék segíteni. De te tényleg marxizmus-leninizmust szeretnél tanítani valahol?

– Nem, azt nem.

– Mert akadémiai, egyetemi helyekre, ahol viszonylag nyugodtan dolgozhat az ember, nem könnyű bejutni. És ha nem igazodsz eléggé, könnyen

úgy járhatsz, mint én. Most épp orosz műszaki szövegek fordításából tartom el a családot.

Újra rágyújt, hallgat egy ideig.

– Ide figyelj, úgy látom, arra már magadtól rájöttél, hogy gondolkodni milyen jó, felszabadító dolog. Ezt a képességet nem lehet elvenni senkitől, csak ha hagyja. Ne hagyj! De az nem árt, ha úgy keresed a saját igazságaid, kérdezel rá a másokéra, hogy közben nincsenek súlyos anyagi gondjaid. Ezt az állapotot sokféle módon elérheted – akár még disznóoltással is...

Nem biztos, hogy a beszélgetés ezekkel a szavakkal végződött, de hosszúra nyúlt, mert már égtek az úttest fölött a lámpák, amikor a fiú átgyalogolt a Margit hídon. Még volt 10 napja a beiratkozásig.

Elvégezte az egyetemet, de nem maradt praktizáló állatorvos. Kutató lett, majd egy svéd laboratórium vezetője, állategészségügyi szakértő az Európai Bizottságnál... De mindez már nem érdekes. Ma nem azért vagyunk itt, hogy megbeszéljük, pontosan mit is köszönhet az állatorvostudomány Vajda

Mihálynak, hanem hogy őt ünnepeljük! Ehhez szerettem volna hozzájárulni ennek a régi délutánnak a felidézésével, ami számára kevésbé lehet emlékezetes, viszont a fiú életében sorsdöntőnek bizonyult.

(Kóda)

Azt, hogy történetünk hősei hány vodka-juice-t ittak meg 41 évvel később az újratalálkozás örömeire, vagy hogy nemrég miről beszélgettek a Kavics utcában, azt majd a 100. születésnapon fogom elmondani. Annyit azért elárulhatok, hogy mikor Misu meglátta a már se fiúnak, se szőke hosszú hajúnak nem mondható vendéget az ajtóban, rögtön a zsebéből kilógó papírcsomóra mutatott, és mosolyogva kérdezte:

– Na, mi hoztál?

Őszinte érdeklődéssel, pont úgy, mint akkor régen.

Kívánom, hogy ez a nyitottság, ez a kíváncsiság soha ne hagyja el!

Kőbányai János

Az egyedülmaradottság felelőssége

Vajda Misu 88. születésnapjára

88 vagy 90? Nem mindegy? Sok. S ami a lényeges: egyedül maradtál. Szerencsé(d)re nem családirag, hanem egy alkotó, egymást stimuláló közösség utolsó tagjaként: a Lukács- (avagy a Budapesti) iskolából maradtál magadban-magadra. Ez nemcsak az elárvult magány fojtogatásával jár, de felelősséggel is. Hogy minél többet adj át és stafétaként tovább az örökségből, ami egyedül a te vállaidra szakadt. A kapcsolatból, ami még a Monarchia széles tekintésű szellemi készülődéseivel kötött össze. S nemkülönben a „hadak útjaival”: a Tanácsköztársaság népbiztosi irodájától az '56-os miniszterségig, a snagovi kényszerpihenőn keresztül a „marxizmus reneszánsza” tanulságaiig és tanúságaiig. Azaz: első kézből és forrásból kérdezhettél a mestertől, aki a világpolitika közvetlen megfigyelője lehetett, s közvetlen élményeit megpróbálta filozófiai rendszerre fabrikálni.

S most az a megszorított súly nehezkedik rád, hogy még a saját nemzedéked tapasztalatainak,

autentikus emlékéinek is te váltál az egyedüli forrásává.

Nem könnyű ezzel a helyzettel nap mint nap felkelni – és e sűrűn rád telepedő megfelelési kényszer atmoszférájában meginni az első kávé, s munkához látni, akkor is, ha a fejedben lezajló emlékezet- és gondolatzuhatagnak csak a töredéke homogenizálódik szöveggé.

A *Múlt és Jövő* szerkesztőjeként a szerepem ebben az, hogy kérdezzek. (Apámtól azt tanultam, hogy egy újságírónak – szerkesztőnek: tágítom tovább – semmit nem kell tudnia, csak azt, hogy kitől kérdezze meg.) S – lehet sokszor terhes – feladatomban, hogy ne hagyjak neked békét, s kérdezzek, követeljek, sírjak azért a tudásért, amiről megtéveszthetetlenül tudom, hogy csak te tudsz.

E tudás alapvető területe, témája – akár csak a Patai-féléé (1911–1944) és a magam (1988–) *Múlt és Jövőjé* – a zsidó *so called* „kérdés”. Ezen belül a magyar zsidóság mibenléte, azonossága. Nem a

Tóra és a Talmud mai viszonyokra fordítása e probléma fókuszja – nem lebecsülve ezt a megműveletlen területet sem –, de ennél – sajna – bonyolultabb kérdésköre: kik vagyunk mi, magyar zsidók, mi a hivatásunk vagy keresnivalónk a földön, amiből egyszer kiszántattunk, és visszaboronálásunk még nem történt meg. Megtörténhet-e ez valaha is, ha eddig nem? S ezzel a természetes humusz-jövők is oly kétséges, vagy éppen a kétségbe (bele)ejtés állapotában merevedett ki. Azaz: a kipától, sólettől s bizonyos mértékig még a holokausztól is független sors: amiről Kertész Imrénktől tudjuk, hogy az nem más, mint „sorstalanság”.

Nincs folyóirat, amely a Lukács-iskola tagjaitól annyi írást közölt volna, mint a *Múlt és Jövő*. Minden tagjától – de Heller Ági után tőled (és Júlia lányodtól) a legtöbbet. Zsidóktól. Mint Heller Ági nem egyszer kifejtette – a *Bicikli-ő majomban* is –, ez a közösség nem véletlen zsidókból rekrutálódott.

Lukács-iskola és – ahogy a címlapján már 33 éve hirdeti magát – zsidó (és nem „izraelita” – a szerk.) kulturális folyóirat? Ez nem paradoxon? Netán blaszfémia? Avagy – Isten ments! – „fajelmélet”, amellyel e fórum s vele jómagam megvádoltattam.

Ódzkodva, de eljövök a 88-adat ünneplő nevében is a kitárt karokat, toleranciát hirdető Nyitott Műhelybe, ahol remélem, konfliktusmentesen húzódhatok meg észrevétlenül egy sarokban. Ugyanis az udvarod, a híveid – mind, kivétel nélkül „holokausztúlélők” gyermekei – hogy „megbélyegzés” nélkül határozzam meg köreiket, inkább az utóbbi értelmezésre-provokációra hajlanak, és rekesztenek ki engem és a múltésjövőcskémet a magyar szellemi szcénából, s zavartan félretekintenek a magatartás-szereplészetektől e marginális – szamizdat – „kulturális erőterben”. (A végén még, mint zsidóként kellene – jaj! – magukat végigmérni-felfedezni.) Heller Ágnes is majdnem az élete végéig sikerrel egyensúlyozott ezen az elaknásított frontvonalon. Te komótosan, de nagy nyomatékmal közlekedsz ezen az (ön)gyilkos mezsgyén. Azt azért belátom, hogy nem kérhetem-követelhetem – még magamtól sem kellene –, hogy bárki is a szamizdat-marginalitást válassza – hiszen csak egy élete van –, amikor állítólag mindent szabad. Amikor minden műhely nyitott. (Mire? Kinek?)

Ezért felbecsülhetetlen nemcsak a megosztott-továbbadott tudásotok (avagy ennek megágyazó keltelyeitek), hanem a legitimáció, amit nyújtottatok a *Múlt és Jövő* hasábjain a zsidóságon való gondolkodás, traumafeldolgozás terén. Ez tartást, sőt: megerősítő egzisztenciát is adott. Sőt: a túlélés reményét, ha pislákoló erősségűt is. Ugyanis a túlélés produkciója a legnehezebb – a túlélőknek és sokad-

ízigeni utódaiknak egyaránt. Nevezetesen, hogy mit kezdünk a túléléssel? Független attól, hogy a halott arcán nő-e a szakáll – amely metaforával vagy húsz éve a magyar zsidóság helyzetét exponáltam –, avagy már az sem. (Ahogy ma látom.)

Hogy verjünk sorsot a sorstalanságnak? Valami kultúrába emeléssel-szervítéssel, ahogy Imrénk pedzegette többször is.

A humuszba telepítéssel. A humusz-túléléssel-továbbörökítéssel. Mert az meg-, sőt: itt marad. Dacára, hogy egyszer kiszántattunk onnan. De a visszaboronálhatatlanság állapotával megküzdés valami új humuszt is létrehozhat.

Ebben a munkában tettetek felbecsülhetetlen teljesítményt – amely ma már csak tőled várható el. Ezért, csak rajta! Rengeteg munka maradt még hátra.

Ehhez kívánok „csak” 120 évet, nemcsak neked, de ezáltal nekünk is.

S persze sűrű, noha képletesen udvariaskodó elnézéssel a terhekre (netán keresztre – azt is egy *műpobéknra* rakták), amelyeket e köszöntő alkalmával is a vállaidra bilincselek – ahelyett, hogy a megérdemelt pályáiv méltatásával néznék hátra.

Ugyanis nekünk csak előre van – bárhova vezessen is.

Nagybörzsöny, 2023. február 6.

Fotó: Kőbányai János